

De farizeeër en de tollenaar

Overweging 23 oktober 2022, Theo Brock (Sirach 35,12-14.16-18; Lucas 18,9-14)

“*Al wie zich verheft zal vernederd, maar wie zich vernedert zal verheven worden*”: met deze slotzin uit het evangelie krijgen we weer een genadeloze uitsmijter voor onze kiezen. Moet ik me laten wijsmaken dat ik altijd maar weer bescheiden moet zijn? Wanneer iets in mijn leven goed gelukt is, dan mag ik mijzelf toch wel een schouderklopje geven, of niet soms? Eerlijk gezegd heb ik dat soms nodig om gemotiveerd te blijven.

Dat die farizeeër vooraan in de tempel trots zit te wezen en die tollenaar helemaal achteraan vol wroeging staat heeft ook zijn redenen. De farizeeër uit het verhaal heeft principes, en hij doet wat hij volgens zijn geloofsovertuiging moet doen, en zelfs meer dan dat. Hij vast en geeft veel aalmoezen. Hij is niet zo van het materiële en verrijkt zich waarschijnlijk niet ten koste van anderen. Best goede redenen om je moreel goed te voelen. Daarentegen, die tollenaar heeft duidelijk iets op zijn kerfstok. Hij int belasting voor de Romeinen, kortom hij heult met de bezetter. Je zou die tollenaar een soort NSB'er kunnen noemen. Mogelijk int hij meer dan hij moet afstaan, omdat hij zichzelf niets te kort wil doen. Begrijpelijk dat die tollenaar berouwvol achter in de tempel staat.

Maar toch, Jezus heeft voor ons een andere boodschap in petto. Een belangrijk gegeven uit de parabel is dat beide heren naar de tempel gekomen zijn om hun gevoelens en inzichten te delen met de Eeuwige. Dat doen ze met hun gebed. De woorden en gedachten die door de tollenaar en de farizeeër in hun gebed met God gedeeld worden, slaan uiteraard ook terug op henzelf. In een oprecht gebed kijk je als het ware vanuit God naar jezelf, en dat doet de tollenaar. De tollenaar is zich van zijn zonden bewust, en geeft dat toe. Daarom staat hij achter in de tempel, buigt hij het hoofd en klopt zich op de borst als hij zijn eenvoudige gebed prevelt: “*Heer wees mij zondaar genadig.*” Hierbij gaat het niet om het proza van de uitgesproken woorden, maar om oprechtheid. Het vergt moed om zondigheid te erkennen. We zijn vaak geneigd om het geweten te sussen door tekortkomingen goed te praten omdat anderen in de samenleving geen haar beter zijn. Dat doet de tollenaar niet. Hij is niet zo iemand die zichzelf een ruime voldoende en de samenleving een dikke onvoldoende geeft. Jezus prijst de tollenaar, niet omdat hij zondig is, maar omdat hij zijn tekortkomingen onder ogen durft te zien.

Heel anders is het gebed van de farizeeër. Zijn gebed staat bol van zelfgenoegzaamheid. De farizeeër plaats zelfverzekerd een uitroep teken bij zijn eigen leven en vraagtekens bij dat van anderen. Hij is zo vol van zichzelf dat er geen plaats meer is voor iets anders. Jezus is kritisch op de farizeeër, niet omdat hij een deugdzaam leven leidt, maar omdat hij hiervan te overtuigd is en neerkijkt op diegenen die volgens zijn maatstaven een immoreel leven leiden. De farizeeër gedraagt zich tegenover God als een leerling die zichzelf een hoog rapportcijfer geeft. Maar, zoals in de eerste lezing van vandaag wordt uitgelegd: God kan niet worden omgekocht. Hij is een rechtvaardige rechter en niet gevoelig voor ethisch smeergeld.

In het gebed van de farizeeër gaat het vooral mis als hij de tollenaar zonder compassie, beoordeelt en veroordeelt. Geen moment staat de farizeeër er bij stil dat hij vanwege zijn afkomst of goede opleiding, misschien wel veel meer geluk en kansen heeft gehad. Misschien zelfs, was voor de tollenaar werken voor de bezetter de enige uitweg om kwetsbare familieleden te kunnen onderhouden. We weten het niet, dat wordt niet verteld in de parabel. Wat Jezus in de parabel wel duidelijk maakt is dat we niet lichtvaardig iemand in een hokje moeten plaatsen zonder die persoon echt te kennen en inzicht te hebben in zijn of haar achtergrond. Laat zonder dat inzicht die beoordeling maar aan de Eeuwige over.

Natuurlijk, door eigen verdiensten kan je de samenleving mooier maken, hetgeen beslist wordt gewaardeerd, maar dat mag geen reden zijn om jezelf in moreel opzicht te verheffen, superieur te voelen, of te rechtvaardigen. Het gaat erom de ander, ondanks zijn afkomst of gebreken, te blijven zien met de ogen van de Eeuwige, en dat zijn de ogen van de liefde.

Waar staan wijzelf in dit verhaal? Als gelijkenis schuurt dit verhaal, want als wij neerkijken op de farizeeër, omdat hij in onze ogen verkeerd bezig is, gedragen we ons zelf ook een beetje als die farizeeër. *'Hoogmoed komt voor de val'* is een bekend Nederlands gezegde geïnspireerd op het Evangelieverhaal. Durven wij te bekennen dat ook wij soms de neiging hebben om ons moreel te verheffen door ons te vergelijken met anderen?

Een ander toepasselijk Nederlands spreekwoord luidt: *'Hoogmoed en vrede is water en vuur'*. In hoeverre isoleren wij onszelf van anderen in onze morele 'bubbel' van gelijkgestemden? Doen we voldoende moeite om in gesprek te blijven met mensen die anders denken of een andere levensstijl hebben? Jezus kan hierbij ons voorbeeld zijn. Hij was het die een respectvol contact met zowel farizeeërs als tollenaars niet uit de weg ging.

In de Bijbelverhalen van vandaag wordt hoogmoed tegenover nederigheid geplaatst. We moeten denk ik oppassen voor de valkuil dat nederigheid geen kwezelarij, omgekeerde hoogmoed wordt. Een berouwvolle en nederige opstelling mag geen maniertje worden om het eigen geweten te sussen. Ook gaat nederigheid te ver als je jezelf te klein maakt en hierdoor geen verantwoordelijkheid meer neemt met het argument dat anderen dat nu eenmaal veel beter kunnen.

Terug naar de slotzin van het Evangelie: *"Al wie zich verheft zal vernederd, maar wie zich vernedert zal verheven worden"*. We mogen die slotzin misschien als volgt interpreteren: Staar je niet blind op wat je allemaal kan en hebt bereikt in je leven. Belangrijker is hoe je omgaat met wat je niet kunt en met tekortkomingen en tegenspoed. Dat geeft ruimte om elkaar te herkennen in mens-zijn.